

Danken in lege kerken

RELIGIE / Een paar eeuwen terug was bid- en dankdag hét middel om nationale eenheid te bevorderen, maar die traditie heeft in ons land de afgelopen decennia flink aan waarde ingeboet. Ze bestaat nu alleen nog in de Biblebelt.

Elias van der Plicht

Vandaag de dag is het al heel wat als kinderen weten dat melk uit een koe komt. Dat is tekenend voor de rol van de agrarische sector in Nederland. Die is lang zo groot niet meer als voorheen.

Toch zal op woensdag 6 november in de kerken van Katwijk, Staphorst en Barneveld worden gedankt voor de oogst van het afgelopen jaar. Het is dan dankdag voor gewas en arbeid.

Elke eerste woensdag van november is dankdag. Waar protestanten in het najaar danken voor de oogst, bidden ze in het voorjaar voor het werk van de boeren: elk jaar is het op de tweede woensdag van maart biddag.

De christelijke bid- en dankdagen zijn sinds de negentiende eeuw gekoppeld aan de oogst, maar dat is niet altijd zo geweest. Voor de oorspronkelijke boeren was de tweede eeuw. De bevolking hield boete- en bededagen tijdens oorlogen, epidemieën en andere rampen om het onheil af te wenden. In tijden waarin het de mensen voor de wind ging, werden dankdagen belegd om God te danken voor de voorspoed. Vanaf de achttiende eeuw ontfermde het wereldlijk gezag zich over de bid- en dankdagen. Karel de Grote bijvoorbeeld. Op het moment dat een grote uitbraak van de pest Europa bedreigde, stelde hij data vast voor openbare bededagen.

Tijdens de Reformatie – in de zestiende eeuw splitsen protestanten zich af van de rooms-katholieke kerk – namen de protestanten de traditie over om bij tegenslag of rampspoed bid- en dankdagen te houden.

ZEELAND

In sommige plaatsen worden bid- en dankdag op afwijkende dagen gehouden, bijvoorbeeld in Zeeland. Eén van de achterliggende redenen daarvoor is dat sommige kerkelijke gemeenten niet altijd een vaste predikant hadden. Tijdens de landelijke bid- of dankdag was het in afgelegen Zeeuwse gebieden geen doen om een dominee uit een andere streek te laten overkomen om de kerkdienst te leiden. Daarom werd uitgeweken naar een andere datum.

Dat gebruik zou zich diep in de samenleving verankeren. De kerk kon de bestuurders van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden influisteren dat de tijd rijp was voor een bededag, maar net als in de eeuwen daarvoor was het de overheid die uiteindelijk besloot of een bid- of dankdag zou worden uitgeschreven.

Dat liep gesmeerd. De Staten-Generaal stelden een biddagbrief op. Daarin stond wat het motief was voor die bededag. De brief werd naar de provinciale besturen gezonden, die hem vervolgens doorspeelden naar de lokale kerken. Twee of drie weken na het uitgaan van de biddagbrief werd de bid- of dankdag gehouden. Dat is een vrij korte termijn, als je bedenkt dat het op die dag verboden was om te werken en dat winkels en herbergen dicht bleven.

Religie en politiek liepen destijds door elkaar. Dat blijkt uit de inhoud van de biddagbrieven. Dikwijls zette de overheid die in voor politieke doeleinden. De brief was één van de weinige manieren waarop de bevolking direct kon worden toegesproken. Er werden bijvoorbeeld argumenten in aangedragen waarom een oorlog gerechtvaardigd was. Zodoende waren bid- en dankdagen belangrijke middelen om de nationale eenheid te bevorderen.

Predikanten namen de biddagbrieven als uitgangspunt voor de preken die ze op bededagen hielden. In de zeventiende eeuw zaten in vrijwel elke biddagpreek verwijzingen naar de Tachtigjarige Oorlog. Dat was immers de tijd waarin de vrijheid en de godsdienst waren bevochten.

Soms hadden de preken niet alleen een religieuze functie, maar kreeg het kerkvolk ook het laatste nieuws te horen. Dominees

vertelden tijdens oorlogen over de ontwikkelingen op het slagveld. Zo waren ze een belangrijke schakel tussen de Staten-Generaal en de bevolking. Ze praatten de mensen bij en rechtvaardigden de oorlogen. Aan elke oorlog kleefde immers wel een religieus motief.

In hun biddagpreken maakten de predikanten nogal eens de vergelijking tussen het Israël uit het Oude Testament – Gods uitverkoren volk – en 'Neêrlands Israël' – de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, door God van het Spaanse juk bevrijd. God was een bondgenoot van de Nederlanders, zo verkondigden de dominees. Maar dat betekende niet dat de Republiek automatisch op goddelijke steun kon rekenen. Daarvoor moest het volk wel volgens Gods geboden leven. Zo niet, dan zou God de Nederlanders straffen. Natuurrampen en aanvallen van vijandige legers werden in dat licht gezien. Boete- en bededagen konden Gods toorn opheffen.

Zitvlees

Dergelijke preken stonden bol van het moralisme. Naderhand gaven de predikanten hun verkondigingen dikwijls in druk uit. Voor hen waren het heuse statussymbolen. De kerkgangers moesten over zitvlees beschikken: zo'n kanselrede kon wel drie uur duren.

Kenmerkend voor biddagen waren de geboden om vergiffenis voor begane zonden. Eten was er die dag niet bij. Naast het vasten werd er op biddagen veel gedoneerd. In de loop van de achttiende eeuw was het in Amsterdam geen uitzondering dat protestantse gelovigen op een bededag tegen de 30.000 gulden weggaven aan de ar-

3 november 2010: dankdag voor gewas en arbeid in Staphorst. In de hersteld hervormde kerk waren die dag diensten om 9.30, 14.00 en 19.30 uur

men. En natuurlijk waren er kerkdiensten.

Wat laatste gold ook voor de dankdagen, die verder in veel opzichten van de biddagen verschilden. Op dankdagen die in het teken stonden van het winnen van een oorlog, waren er parades in de stad. Soms werden er op rijm gestelde redevoeringen gehouden. Ook stak men vreugdevuren aan en waren er gezamenlijke maaltijden. Zulke feesten liepen nogal eens uit de hand. Tot diep in de nacht bleef het dan onrustig, waardoor de predikanten vanaf de kansel het volk weer moesten oproepen om voortaan op dit soort dagen niet meer uit de band te springen.

Aanvankelijk was de aanleiding voor een bededag een concrete gebeurtenis. Gedurende de zeventiende eeuw ontstond de gewoonte om daarnaast een vast moment in het jaar aan te wijzen waarop kon worden gebeden en gedankt. Vanaf 1713 gebeurde dat in de hele Republiek op één bepaalde datum. In Overijssel was er naast een biddag in het voorjaar een dankdag in het najaar. Dat hield verband met het werk op het platte-

land. Omdat de boeren zaaien in de lente werd dan gebeden voor een goede oogst. Als de vruchten van het land een half jaar later waren binnengehaald, was het tijd om te danken. In de loop van de negentiende eeuw ging de rest van het land dit patroon navolgen. Biddagbrieven werden toen al niet meer opgesteld.

Kunstmest

Na de Tweede Wereldoorlog nam in de meeste kerken de belangstelling voor bid- en dankdagen af. Door een gebrek aan belangstelling van de gelovigen schaften veel protestantse kerken de diensten op deze dagen af. Een boer uit de Haarlemmermeer liet in 1960 in de *Leeuwarder* optekenen: 'Nu de kunstmest er is, kunnen we de dankdag en de biddag gemakkelijk afschaffen.' De kerken probeerden het tij nog te keren door de opzet van bid- en dankdagen te verbreden. Niet langer werd specifiek voor het gewas, maar ook voor de arbeid gebeden en gedankt. Veel effect op het kerkbezoek had dit niet.

Bijzondere bededagen, bijvoorbeeld naar aanleiding van rampen, zijn er tegenwoordig al helemaal niet meer. In de negentiende en twintigste eeuw waren bijzondere bededagen op de vingers van één hand te tellen. De overheid wilde zich niet branden aan het uitschrijven van een bid- of dankdag.

Toch wordt vanuit bevindelijke hoek zo nu en dan nog de roep gehoord om van overheidswege een bededag af te kondigen. Toen in 1997 de varkenspest de veeboeren hard trof, pleitte Bas van der Vlies, voorzitter van de Tweede Kamerfractie van de SGP, voor een nationale biddag. Het kwam hem op hoongelach te staan.

De jaarlijkse bid- en dankdag voor gewas en arbeid is een traditie geworden die vrijwel alleen nog voortleeft in de meer behoudende protestantse kringen, met name in de Biblebelt. Leerlingen van reformatorische scholen hebben op die dagen geen les, zodat ze naar de kerk kunnen gaan. Samen met Urk is Staphorst de enige gemeente in Nederland waar het gemeentehuis op bid- en dankdagen gesloten is. Ook veel winkels en bedrijven blijven dan dicht. SGP-raads-lid Lucas Mulder uit Staphorst is daar blij mee: 'Het is een groot goed. Op deze dag kunnen we God danken voor alles wat hij heeft gegeven.'

De katholieke variant. Jaartal onbekend

Urk, 1938: jaarlijkse biddag voor de vissers

Foto's: Michiel Aronche/Agnes van der Plicht

Foto: Jeroen Klamer

VERKIEZINGEN

In 2006 werden de gemeenteraadsverkiezingen een dag vroeger. Eigenlijk zou er op woensdag 8 maart worden gestemd, maar omdat het die dag biddag was en de SGP dat geen geschikte dag vond voor een gang naar de stembus, werden de verkiezingen verplaatst.